

LA MERCANTILITZACIÓ DE L'EDUCACIÓ PÚBLICA

UN ANÀLISI CRÍTIC DEL CAS CATALÀ EN L'EDUCACIÓ SECUNDÀRIA
OBLIGATÒRIA

NINA ACEDO I RUIZ

TUTOR: ALBERTO MARTÍN ÁLVAREZ

TREBALL DE FINAL DE GRAU
GRAU EN CIÈNCIES POLÍTiques I DE L'ADMINISTRACIÓ
FACULTAT DE DRET
UNIVERSITAT DE GIRONA
CURS 2022/2023

A la família per tots els esforços que han fet perquè pogués estudiar.

Al meu estimat, per mai deixar de creure en mi.

Però sobretot, a l'Esteve, en Pau, la Sofia i l'Elvira per haver compartit aquesta etapa amb vosaltres, i malgrat tot, continuar junts. Us trobo a faltar.

ÍNDEX

RESUM.....	4
ABSTRACT	5
1.INTRODUCCIÓ	6
2.OBJECTIUS	9
3. METODOLOGIA	10
4. FONAMENTS TEÒRICS	12
a. QUÈ ÉS LA MERCANTILITZACIÓ	12
b. RELACIÓ ENTRE LA MERCANTILITZACIÓ I L'EDUCACIÓ.....	14
5. CONTEXTUALITZACIÓ	19
a. MARC HISTÒRIC DE L'EDUCACIÓ PÚBLICA.....	19
b. MARC LEGISLATIU ON S'ENMARCA AQUESTA RELACIÓ.....	21
6.DESENVOLUPAMENT DEL MARC TEÒRIC.....	24
a.ANÀLISI DEL CAS ESPANYOL	24
b.ANÀLISI DEL CAS CATALÀ	28
1. LA PRIVATITZACIÓ EXÒGENA.....	29
2. LA PRIVATITZACIÓ ENDÒGENA.....	34
c. PROPOSTES POLÍTIQUES.....	37
7.CONCLUSIONS.....	40
8.REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES.....	42

RESUM

L'escola pública catalana pateix un procés de privatització propi de les polítiques neoliberals i del debilitament de l'estat del benestar. Al llarg dels últims quaranta anys s'ha ampliat aquesta tendència a través de la internacionalització de l'escola, la competició entre centres i alumnes. Aquesta tendència es justifica a través dels índexs de rendiment acadèmic i de rendiment de l'alumnat (les proves PISA), però són organitzacions internacionals com l'OMC, el Fons Monetari Internacional i el Banc Mundial qui té un gran interès en l'especialització dels futurs treballadors. L'abandonament de la comprensió de l'educació com a dret social, per introduir l'educació com un bé amb el que es pot comercialitzar a través de les diferents reformes legislatives educatives ens han portat al moment actual: disminució de la despesa pública, augment de la despesa en els centres concertats i augment de la competència.

En aquesta investigació, s'ha estudiat quin ha estat el procés que ens ha portat fins aquí i possibles solucions polítiques.

Paraules claus: educació, mercantilització, privatització, centres concertats, PISA, competència, despesa pública

ABSTRACT

The Catalan public school system is currently in a process of privatization driven by neoliberal policies and the weakening of the welfare state. Over the past forty years, this trend has been exacerbated thanks to the internationalization of schools and competition between institutions and students. This trend is justified through academic performance indexes and student performance (such as PISA tests), but there are international organizations such as the World Trade Organization, the International Monetary Fund, and the World Bank who have a big interest in the specialization of future workers. Abandoning the understanding of education as a social right, and introducing education as a commodity that can be commercialized through various educational legislative reforms, has brought us to the current moment: a decrease in public spending, an increase in spending on privately-run schools, and an increase in competition.

This research aims to study the process that has brought us to this point, and possible political solutions.

Keywords: education, commodification, privatization, privately-run schools, PISA, competition, public spending.

1. INTRODUCCIÓ

"L'educació és l'arma més poderosa que pots usar per canviar el món" Nelson Mandela

Durant les darreres dècades, l'ensenyament secundari, juntament amb l'educació en general, ha experimentat canvis significatius en el seu funcionament i lògica com a resultat dels canvis en el sistema econòmic occidental (Giroux, H. 2002). A causa de la globalització i les retallades que ha patit l'estat del benestar a Espanya, l'educació espanyola i catalana ha estat sotmesa a la privatització mitjançant retallades econòmiques en el pressupost públic i no ha estat exempta de participar en la lògica del mercat global. La manca de finançament de l'estat, donat que s'ha de compartir amb l'educació privada i els interessos internacionals del Banc Mundial o el Fons Monetari Internacional per liberalitzar l'educació, han portat les institucions educatives a competir entre elles com a empreses per rebre més finançament.

El currículum, els plans pedagògics i la qualitat educativa, entre altres, s'han sotmès a la mercantilització, en la qual tant l'estat, els *lobbies* com les empreses privades tenen un gran interès de participar per formar una mà d'obra especialitzada. Així doncs, la lògica educativa tradicional que permetia proporcionar als estudiants coneixements i formar-los per al seu desenvolupament personal s'ha abandonat i s'ha canviat per introduir la lògica del mercat.

Les recents reformes legislatives en l'àmbit estatal, com ara la LOMLOE que modifica la Llei Orgànica d'Educació, han generat controvèrsia en la societat espanyola i catalana. Tant estudiants com mestres i la població en general estan prestant atenció a aquestes reformes, ja que l'educació és un tema d'actualitat, especialment en un moment en què s'estan produint canvis significatius en la formació que reben els joves i està promovent cada vegada més una educació privatitzada.

L'Educació Secundària Obligatòria, segons el Govern Espanyol, compta amb una funció dual, la formativa on s'han d'adquirir elements bàsics de la cultura, en aspectes humanístics, artístics, científics, tecnològics. I, d'altra banda, preparar

els alumnes per la seva inserció laboral i vida professional. Així com formar-los per l'exercici dels seus drets i obligacions com a ciutadans. (Govern d'Espanya, 2016) Tant sociòlegs, com pedagogs s'encarreguen de donar-li a l'educació una funció social i anomenar-la l'eina per crear ciutadans lliures i crítics.

El propòsit d'aquest projecte és estudiar com s'ha introduït la lògica del mercat a l'educació secundària obligatòria a Catalunya i analitzar les conseqüències d'aquesta lògica en l'actualitat i poder fer una aproximació a com avançarà en el futur.

Aquesta recerca es divideix en quatre eixos principals amb la intenció de poder exposar empíricament quines són les conseqüències de la mercantilització de l'Educació Secundària Obligatòria.

S'ha fet de la següent manera: en primer lloc, s'ha realitzat un estudi dels marcs teòrics que fomenten el problema amb la intenció d'obtenir un coneixement general de l'àmbit d'estudi que fomenta la problemàtica establerta. En segon lloc, s'ha exposat quina és la metodologia emprada en la recerca i de quina manera s'ha dut a terme l'estudi. En tercer lloc, s'ha elaborat l'anàlisi del marc teòric on s'ha estudiat amb profunditat com es desenvolupa la problemàtica generalitzada en el marc espanyol, el marc català i quines són les propostes polítiques que es poden desenvolupar. I finalment, quines són a les que s'ha arribat amb la investigació.

En el camp de la Ciència Política, és important estudiar la mercantilització de l'educació perquè es tracta d'un fenomen que té implicacions polítiques i socials. Algunes de les conseqüències que pot tenir aquest fet és quines són les decisions sobre política educativa, així com la distribució de recursos i la qualitat de l'educació que es generaran mitjançant polítiques públiques. Per això, estudiar aquesta problemàtica ens permet entendre millor com s'està configurant les polítiques educatives i com poden afectar a la igualtat i a la participació ciutadana. També ens pot permetre identificar les oportunitats i reptes que té la creació de polítiques educatives que permetin una educació de qualitat i accessible en els anys vinents.

La meua motivació respecte a la temàtica d'aquest estudi sorgeix a partir de la pròpia experiència educativa.

Una vegada completada l'Educació Secundària Obligatòria vaig observar que no estava desenvolupant les habilitats necessàries per a la vida adulta per convertir-se en un ciutadà actiu i amb pensament crític. La memorització de dades i saber contextualitzar-les havien envoltat tot el transcurs de l'estada educativa que es va accentuar amb l'aprovació de la LOMCE i la consolidació de les proves de competències bàsiques. Aquestes últimes son les causants d'aquesta investigació i les que han provocat voler estudiar la temàtica per trobar-hi propostes de solucions.

Abans de començar, agrair al meu tutor l'Alberto Martín Álvarez per tota la paciència i ajuda a l'hora de fer el treball i per tot el que he après d'ell durant tota l'etapa acadèmica universitària.

2. OBJECTIUS

La recerca s'emmarca i desenvolupa a partir d'un objectiu general i quatre d'específics que es deriven del gran.

L'objectiu principal respon a la mateixa pregunta de recerca de la investigació: analitzar quines són les conseqüències de la mercantilització de l'educació secundària pública catalana.

Els objectius específics són:

- Estudiar l'evolució de l'entrada del sistema de mercat en l'educació pública catalana.
- Definir i conceptualitzar el que és l'educació mercantilitzada.
- Analitzar si hi ha alguna particularitat en el cas de l'ESO vers la resta d'educació en general.
- Comparar les previsions de futur dels experts i extreure'n conclusions.

La hipòtesi general del problema estudiat es dona a partir de la informació que tinc sobre la problemàtica i també de l'experiència viscuda i respon al plantejament inicial de la recerca. Per això, amb aquest treball es proposa demostrar les següents hipòtesis:

- La hipòtesi principal es basa en que l'educació secundària obligatòria catalana ha experimentat un procés mercantilitzador a tots els seus nivells des dels anys vuitanta.

Referit als objectius específics les hipòtesis són:

- En el cas de l'ESO sí que hi ha particularitats enfront de l'educació primària donat que és una formació més avançada
- Els valors neoliberals s'introdueixen de manera més clara i concisa i en el futur continuarà desenvolupant la lògica competitiva de manera cada vegada més contundent.

La recerca s'ha realitzat sense judici moral i sense expectatives per aconseguir-les les hipòtesis si són incorrectes amb la intenció de negar-les contundentment si és el cas.

3. METODOLOGIA

Per aquesta tesi s'ha fet servir un marc metodològic basat en una recerca empírica amb un marc teòric, uns objectius principals i específics i una hipòtesi principal i específiques. Per això, s'ha emprat la metodologia qualitativa, que m'ha permès utilitzar quatre tècniques de recollida de dades: la teoria fonamentada, l'anàlisi de continguts, la comparació i l'anàlisi històric. I la metodologia quantitativa en l'anàlisi de la problemàtica en el cas català que ens ha permès tractar les dades i mesurar-les quantitativament. Així, s'ha emprat una combinació de tècniques per garantir la fiabilitat i la validesa dels resultats de la investigació.

L'abast de la investigació és limitat i emmarcat en la comunitat autònoma de Catalunya per poder centrar la recerca en un camp concret. Alhora, es centra en l'Educació Secundària Obligatòria per limitar la recerca en la matèria educativa.

Les fonts utilitzades han estat les secundàries, sobretot basades en articles acadèmics, bases de dades i llibres dels experts. Excepcionalment, s'ha fet ús del recurs audiovisual per obtenir informació i també s'ha fet servir una ponència, posteriorment d'haver comprovat a través de la recerca d'articles acadèmics que la informació exposada era verídica.

En l'anàlisi del cas català, amb l'objectiu de demostrar la hipòtesi, s'ha analitzat el recorregut de l'educació catalana a través de l'evolució històrica i del marc legal que ho recolza. Així com, s'ha analitzat dues dimensions de la mercantilització: l'endògena i l'exògena. A partir d'aquestes dues dimensions s'ha analitzat a través de diversos indicadors.

En el cas de la dimensió exògena s'ha fet servir dos indicadors:

- i. El finançament públic destinat a les escoles concertades i com ha evolucionat aquest entre 1980 i l'actualitat
- ii. Quins serveis escolars estan externalitzats i com s'ha donat aquesta externalització al llarg del temps.

Per contra, en el cas de la dimensió endògena s'ha fet servir tres indicadors:

- i. Quines han estat les idees que han promogut la mercantilització

- ii. Quins mètodes es fan servir per mercantilitzar l'educació
- iii. Quines pràctiques de l'educació privada s'han exportat al sector públic

Tot i que la investigació no és un procés lineal, cronològicament la investigació s'ha desenvolupat en de la següent manera:

En primer lloc, s'han establert els objectius, les hipòtesis i els ítems i variables que han guiat la recerca.

En segon lloc, s'ha realitzat la recerca de dades i les bases per analitzar el problema d'estudi, així doncs es va fer un estudi de quina era la història de l'educació pública de manera introductòria i posteriorment s'ha estudiat extensament el concepte "mercantilització" i quina és la seva discussió actualment, quina és la relació que existeix entre els dos ítems estudiats, l'educació i la mercantilització i per últim s'ha estudiat el marc legislatiu on s'emmarca aquesta relació.

Un cop havent estudiat i tenint uns fonaments teòrics en els que basar la investigació s'ha realitzat el desenvolupament del marc teòric, s'ha analitzat el desenvolupament d'aquesta relació en el cas espanyol i en el cas català Per últim, en aquest apartat s'ha aprofundit l'estudi en quines són les propostes polítiques que es poden construir en l'actualitat.

Per últim, s'ha arribat a les conclusions concretes segons la pregunta de recerca realitzada i els ítems de recerca i s'ha pogut exposar els resultats de la investigació i aclarir les hipòtesis realitzades prèviament.

4. FONAMENTS TEÒRICS

a. QUÈ ÉS LA MERCANTILITZACIÓ

El concepte de mercantilització és molt ampli i contempla moltes definicions atès que ha estat objecte de discussió i ha estat definit de diferents maneres al llarg del temps.

Troblem les seves arrels en les primeres teories econòmiques clàssiques que van sorgir a finals del segle XVIII i principis del segle XIX. Un dels primers a parlar d'aquest concepte fou Adam Smith en la seva obra "La riquesa de les nacions" (1776). L'autor assenyala que el mercat és la força motriu darrere el desenvolupament econòmic i que el valor de les mercaderies es basa en la capacitat per satisfer les necessitats dels consumidors.

Així doncs, el concepte de mercantilització en sentit modern no va començar a desenvolupar-se fins a finals del segle XIX.

Robles J.M. i Córdoba- Hernández, A. M. (2018 p. 999) apunten que la mercantilització és el procés de desenvolupament del sistema de mercat que es basa a convertir diverses activitats que no són de l'esfera productiva ni amb finalitats comercials, en mercaderies.

Aquesta definició del concepte, va ser anteriorment desenvolupada per Marx, en la seva obra clàssica "El capital" (1867 Primer tom p.26, 30 i 329). Segons l'autor, la mercantilització és el resultat del desenvolupament del capitalisme i és un aspecte fonamental del procés pel qual tot esdevé una mercaderia¹. Així com entén que en un sistema capitalista, les persones i les seves habilitats, com els seus béns i serveis que produeixen es converteixen en mercaderies perquè han de ser venuts per obtenir diners. Això implica que la societat està organitzada al voltant de la producció i el comerç d'aquestes mercaderies. I que els béns i serveis no són mercaderies en si mateixos sinó que s'han de convertir en aquestes per poder ser intercanviats en el mercat.

¹ Marx entén com a mercaderia: un objecte exterior que a través de les seves propietats satisfà necessitats humanes de qualsevol tipus.

En la línia, Cerrón Jorge, L. A. (2010) ho simplifica definint la mercantilització com la capacitat de convertir qualsevol element en alguna cosa que es pot comprar, vendre i finançar-se – i, per tant, alguna cosa amb la qual es pot especular- i que actualment afecta no només a les matèries primeres sinó també al coneixement, el desenvolupament científic i a l'educació.

Si intentem establir claredat a l'afirmació de “tot s'està mercantilitzant” o “tot està mercantilitzat” trobem que hi ha polèmica entre els autors que tracten el tema. D'una banda, autors com Sandel (2012) afirmen que la mercantilització està envaint pràcticament tots els aspectes de la vida moderna, des de la salut i l'educació, però que hi ha parts de la vida que no es poden ni es deuen mercantilitzar com l'amor, la dignitat, el respecte, la justícia, així com altres valors i béns morals que tenen un valor intrínsec no haurien de ser subjectes d'un intercanvi comercial. L'autor considera que en el cas que això succeís, s'estaria comprometent la seva pròpia natura i afectaria negativament a la moralitat de la societat.

De l'altra banda si tornem a trobar autors com Marx (1867), aquest afirma que la mercantilització té efectes tan profunds en la societat que aquesta lògica penetra en tots els àmbits de la vida, inclosa la vida privada de les persones. Això implica que les persones són cada vegada menys lliures i que inclòs les relacions interpersonals i la família són mediatitzades pel mercat. Això es concreta en què les relacions interpersonals mercantilitzades tendeixen a substituir les relacions socials i personals preexistents per unes relacions on les persones es relacionen en funció de la seva posició social, la seva identitat i els seus lligams afectius per uns interessos concrets que acaben esdevenint econòmics.

Per això, podem concloure que no hi ha una veritat absoluta entorn de la qüestió, però els autors si que apunten que la mercantilització no s'ha quedat només en els efectes econòmics o en una teoria econòmica sinó que s'ha homogeneïtzat com a ideologia que està traspasant cada vegada més tots els factors de la societat i que es pot veure en diferents aspectes com el consum, l'oci o inclòs en l'educació.

b. RELACIÓ ENTRE LA MERCANTILITZACIÓ I L'EDUCACIÓ

La relació entre l'economia i l'educació secundària existeix per poder desenvolupar una mà d'obra futura sota els estàndards que es requereixen en els llocs de feina.

Dins d'aquest apartat s'anirà desglossant com aquesta es desenvolupa i es visibilitza. La relació entre la mercantilització i l'educació es deu als interessos comercials que tenen els governs i empreses dins del sistema educatiu i es mostra quan principis com la competència i el benefici s'apliquen a l'educació. Aquesta genera una triple dependència segons Piqueras, A. (2002): dependència del finançament privat, dependència d'objectius privats quant a la investigació i al coneixement general i dependència de la racionalitat mercantil.

A l'inici del segle XX comencen a ser els Estats els qui s'encarreguen de gestionar els centres educatius, a través del finançament públic i de polítiques públiques. A partir dels anys setanta comencen a finançar-los a través de la producció amb la finalitat d'estimular una inversió externa de la mateixa manera que ho faria una empresa. Així doncs, tal com indica Ball (2014) es redissenyen les institucions públiques per adaptar-les al mercat i permetent que les empreses hi participin i tinguin guanys econòmics a canvi que l'Estat tingui una despesa menor. Això acaba portant a la privatització de la gestió d'aquests centres per no ampliar més despeses. I s'acaba separant l'educació de l'esfera pública regida per l'autoritat política, per confiar-la al mercat.

Segons Díez Gutiérrez (2010), el mercat que és tant oferint com demanant i que es regula per si mateix, provoca que l'educació perdi la seva condició de dret social per convertir-se en una possibilitat de consum individual. Això implica que el sistema escolar passi de prioritzar els valors culturals i educatius a seguir la lògica del valor econòmic.

Actualment, s'estableixen dues tipologies de privatització de l'escola pública segons Ball i Youndell (2007): la **privatització exògena** que fa referència a l'entrada del sector privat en l'educació i que se centra en dues actuacions diferenciades com són el finançament de les escoles concertades i l'externalització dels serveis escolars. D'altra banda trobem la **privatització**

endògena que implica la importació d'idees, mètodes i pràctiques del servei privat amb la finalitat que el sector públic s'assembli més a la gestió d'una empresa i es prioritzin els resultats i l'eficiència.

Aquesta relació es comença a donar a partir de reformes educatives. Observem que al darrere d'aquestes que es donen arreu d'occident i a algunes parts també de l'Amèrica Llatina trobem l'Organització per la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OECD). Aquest és un organisme internacional de caràcter mix entre les Nacions Unides i els països guanyadors de la II Guerra Mundial pel seu caràcter de reconstrucció del continent a la Segona Guerra Mundial. L'OECD es defineix a si mateixa com una organització internacional que té com a objectiu promoure polítiques que millorin el benestar econòmic i social de les persones de tot el món. S'encarrega de promoure el desenvolupament econòmic dels països i promoure l'estabilitat financera i que aquesta només s'aconseguiria a través de pràctiques de bon govern i del desenvolupament dels serveis públics, d'entre ells l'educació. (OECD., 2020).

Quan avança la crisi dels setanta del segle passat i el neoliberalisme entra en joc és quan l'OECD, que s'havia dedicat a fer estadístiques i informes molt detallats, passa a entendre els sistemes educatius com a mitjans per assolir el desenvolupament econòmic, a objectius en ells mateixos i ho comença a estendre globalment. Segons Diaz, X (2022) és en aquest moment quan l'escola deixa de ser aquell espai tradicional d'ascensor social, per convertir-se en un espai d'adoctrinament capitalista i un espai per fer negoci.

A escala occidental, s'instaura a conseqüència del "Consens de Washington" de l'any 1989 que fa un paquet de mesures juntament amb el Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional de com solvatar la crisi financera. És un consens amb deu punts que parla de diferents reformes financeres, d'entre les quals trobem les que afecten l'educació. Segons Prati, M (2000) es pretén donar una solució intermèdia entre comptabilitzar creixement econòmic i desenvolupament social, dintre les quals coses hi ha la sanitat, la lluita contra la pobresa, crear llocs de feina i sobretot l'educació. Aquesta intervenció de l'estat en l'economia i que també dona pas que puguin fer-ho empreses privades per disminuir les despeses acaba obrint les portes a la privatització. Aquest pacte i reformes acaben

reproduint-se a tot occident i per tant, acaba afectant a tots els sistemes educatius.

Tot i que l'OECD són els precursors en incidir en l'educació, no són els únics que tenen interessos a fer-ho. Existeixen molts governs nacionals i internacionals, ONG i organitzacions privades que defensen la privatització. En conseqüència, promouen reformes que incorporen efectes privatitzadors en forma de "solucions" a problemes i de canvis "necessaris" en els sistemes d'educació pública existents. Alguns de les principals institucions defensores d'aquesta privatització i que tenen grans influències internacionals són fundacions d'arreu del món sobretot centrades entre els Estats Units, Canadà i Europa, però tal com afirmen Ball i Youndell (2007) també hi ha organitzacions de gran impacte internacional a més de l'abans esmentada com la Unió Europea, la UNESCO, el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional, la Corporació Internacional de Finances i l'OMC.

Aquests processos estan adequant l'educació als principis i pràctiques del mercat. La conseqüència d'això, segons Hall (1988) és que els discursos de l'eficàcia va guanyant terreny en l'Administració, en els mestres, les famílies i els estudiants i s'imposen a les polítiques pedagògiques comprensives i d'equitat.

Precisament són processos dins de l'escola pública el que produeix una diversitat d'opinions donat que és un tema controvertit. Malgrat els esforços de les institucions per mostrar les conseqüències positives que han tingut aquests processos, com és el cas de la Universitat Jorge Tadeo Lozano (Fernando, G. 2011) exposa que internacionalitzar l'educació permet la mobilitat de professors i estudiants, la generació de beneficis i innovació en diferents àrees de coneixement, la implementació de nous mètodes pedagògics i l'augment de la qualitat dels estàndards de l'ensenyament. El mateix autor, però afirma que la internacionalització afecta el caràcter públic de l'educació i que aparten l'escola del caràcter social i la converteixen en un negoci. Tot i això, si la discussió es centra en la qualitat educativa s'observa com no hi ha estudis que ho demostrin o hi donin suport.

Per la contra, hi ha diversos estudis, el principal d'ells es troba a l'estudi coordinat per Garcia, T. (2010) que defensen que els processos de mercantilització tenen

conseqüències negatives a la qualitat de l'educació donat que es redueix l'enfocament en l'aprenentatge i el desenvolupament en les habilitats per passar-hi a donar importància al rendiment i als resultats mesurables, així com es parla de qualitat social dels clients. A més, accentua la desigualtat socioeconòmica dels estudiants en els processos d'accés a l'educació i redueix l'equitat en la qualitat de l'educació. Segons Verger i Planells (2005) l'ampliació del sector privat erosiona la igualtat educativa en termes d'accés, donat que els preus dels serveis privats solen ser assequibles només per aquells que tenen cert poder adquisitiu. Per tant, es dona una desigualtat d'oportunitats per accedir a una educació de qualitat i aquesta falsa dicotomia es pot fer servir per a l'Estat com un recurs per disminuir el pressupost destinat a l'educació perquè l'oferta es mantindria, però podria arribar a provocar escoles marginals.

Es concedeix el coneixement com una mercaderia, com un bé de consum que adquireix el seu valor en l'intercanvi entre l'oferta i la demanda. El coneixement en termes de rendiment acadèmic de les institucions escolars, per Pérez, A. (1988), adquireixen el seu sentit quan es valora en l'intercanvi mercantil, quan serveix per indicar adquisicions útils per l'acreditació acadèmica o per la legitimació professional. En aquest escenari d'intercanvis mercantils, el sistema educatiu perd la seva especificitat i la seva autonomia com a espai de contrast, reflexió i crítica intel·lectual convertint-se en un instrument al servei de les exigències del sistema econòmic i social. Bok, D. (2010) afirma que això provoca que a l'orientar el coneixement cap al mercat és possible que s'acabin adquirint programes acadèmics pels ingressos que aporten i no tant per la seva qualitat acadèmica. I és precisament en aquest procés de prioritització dels interessos econòmics on es comença a observar una minvada de la qualitat educativa.

Cal esmentar també, una altra representació de la mercantilització de l'educació en els centres escolars. En trobem que hi ha tres tipologies; els públics, els concertats – laics o religiosos- i els privats. Els centres privats i concertats en un grau o un altre reben finançament públic, però alhora estan subjectes a les lleis del mercat i competeixen entre ells per aconseguir un major nombre d'estudiants perquè es tradueix en un nombre més alt d'ingressos i acaba transformant els estudiants en clients. Tot i que han de seguir una sèrie de requisits per poder rebre aquest finançament tenen molta finestra oberta per fer el pla pedagògic i

curricular que millor considerin. Així com contractar els professionals que més els interessi. La conseqüència més clara d'això és el repartiment que es fa de la despesa pública en matèria educativa entre els centres concertats i els públics.

5. CONTEXTUALITZACIÓ

a. MARC HISTÒRIC DE L'EDUCACIÓ PÚBLICA

A mitjan segle XX a Occident es va viure “l'Edat daurada” del capitalisme que es caracteritzava per un ascendent creixement econòmic sostingut en què l'Estat podia redirigir part de la riquesa produïda al finançament de serveis públics necessaris per a la reproducció de les relacions socials. Segons Hobsbawm, E. (1994) és a partir d'aquest ascens econòmic que comencen a aparèixer els estats del benestar, estats on la despesa de benestar social es va convertir la despesa més gran de la despesa pública total. Un d'aquests serveis que va experimentar un creixement enorme fou l'educació pública. Aquest augment va ser possible gràcies a la lluita de la classe treballadora que reclamaven una escolarització i alfabetització universal i també gràcies a la bonança econòmica.

El capital no pot créixer de forma il·limitada donat a la competència i benefici que el caracteritza. Per això, després de trenta anys d'estat del benestar on aquests serveis públics s'han anat eixamplant i conformant-se arriba la crisi global dels setanta, i que dona lloc al qual anomenem neoliberalisme.

El neoliberalisme, segons Harvey (2005) és molt més que una teoria econòmica que es basa en la reducció de l'Estat i la promoció de la liberalització del mercat. Sinó que també és una ideologia política basada en la llibertat individual i en el dogma del lliure mercat que es va tornar hegemònica a partir dels anys 70 del segle passat.

En aquest punt on el capital s'ha trobat amb els límits del mercat necessita dur a terme una reducció generalitzada dels costos que faci possible tornar a aconseguir beneficis. Un dels primers costos que es veuen reduïts és la inversió pública que dona lloc a un deteriorament general dels serveis públics, inclosa l'educació pública.

Alhora, es dona un procés general de privatització en el que els Estats intenten revertir la crisi obrint esferes que abans estaven totalment sota el seu control a l'esfera privada. Això provoca que aparegui un procés de privatització a l'escola pública com a reacció a una crisi econòmica (Pérez, A. 2022).

Trobem, doncs, una Europa occidental que entre els cinquanta i finals dels setanta viu un moment de creixement econòmic en el marc de models de l'estat en els que primava un compromís pel treball i la feina.

En el cas concret de l'Estat espanyol al segle XX es troba caracteritzat per la funció que va dur a terme la II República que es va encarregar de modernitzar-la, i de treure-li el valor que havia tingut l'església en la funció educativa. En aquest període es van impulsar moltes reformes on es vetllava per la llibertat de càtedra dels professors. Així com, va impulsar la construcció d'escoles públiques. (Flores Rodríguez, 2020 p. 109). Un dels interessos principals va ser l'escolarització de la majoria de la població i la lluita contra l'analfabetisme, donat que a Espanya l'any 1930 un 30% de la població total era completament analfabeta (López Melgarejo, A. M., 2019). El govern de la República era conscient que el repte que tenien era molt més gran que escolaritzar la població i van voler reformar l'escola i la pedagogia a partir d'unes "Jornadas pedagógicas" on establirien que l'escola havia de ser pública, gratuïta i laica i que havia de servir per formar ciutadans conscients. (M. Serrano, 1933)

Aquest creixement d'escoles públiques es veu frenat quan esclata la Guerra Civil i sobretot quan s'instaura la dictadura es produeix una davallada en l'escolarització. A més, aquesta escola es convertiria cada vegada amb un model educatiu amb dinàmiques autoritàries i repressives.

Tal com diu, Diaz, X. (2022) El sistema públic seria escàs i deficitari, vinculat jeràrquicament al Ministeri, amb un cos de directors autoritari i amb bona part dels mestres arribats a la funció pública per mèrits de guerra, reproduïa cada vegada més les dinàmiques abans esmentades.

Les escoles d'ordes religioses tenien dinàmiques bastant semblants, en el cas català cal destacar que aquestes van tenir una gran importància en el manteniment de la llengua catalana i que a causa d'això es pot dir que encara són tan influents en aquest territori.

Durant la transició, aquesta escola pública es va haver de transformar i mantenir i mostrar uns valors en concordança a la societat que s'estava instaurant, així doncs es va acceptar que es necessitava expandir els serveis públics. El corrent *The New School* en el cas espanyol va assentar les bases de què és l'escola

pública tal com l'entendem avui en dia, universal, gratuïta i obligatòria. (Flores Rodríguez, 2020 p. 110). En el cas català l'escola hauria de ser gestionada per la Generalitat, model que es va replicar a altres comunitats autònomes de l'estat.

Segons Diaz, X (2022) els lligams hereus del franquisme que es van protegir també són causants de la protecció que se li va donar a l'escola concertada. Tant per la seguretat econòmica que donava com també per la influència social i religiosa entre els sectors mitjans i benestants. Acabant entenent l'escola pública com una competència que amenaçava els clients de l'escola concertada.

Finalment, amb la Constitució de 1978 es protegeix L'Església i així s'acaba permetent legalment que la religió pugui intervindre en el sistema educatiu. I més tard s'emmarca legalment que els centres religiosos puguin recollits dins del finançament públic amb la Llei Orgànica del Dret a l'Educació (LODE) de 1985.

Així doncs, a continuació observarem com en el marc català a partir dels anys vuitanta s'inicia un procés de mercantilització de l'educació que incideix en tots els àmbits i sectors d'aquesta.

b. MARC LEGISLATIU ON S'ENMARCA AQUESTA RELACIÓ

Fent un repàs històric a les lleis educatives amb les que l'Educació Secundària Obligatòria es troba regulada s'observa com aquesta proposta mercantilitzant s'ha anat introduint en la legislació de l'estat espanyol i també en en l'àmbit autonòmic català i quines són les afectacions concretes que les fa rellevants.

La primera llei en començar a introduir elements propis de la mercantilització és la Llei Orgànica del Dret a l'Educació (LODE), de 1985 que estableix els límits que diferencien entre escoles privades, privada-concertades i públiques. En aquesta mateixa llei, a l'article 108.4, queda establert que la prestació del servei públic de l'educació es farà a través dels centres públics i dels concertats. Aquesta és la que va instaurar el model que encara actualment continua vigent d'un sistema de privatització exògena en l'educació. I autors com Bernal i Lacruz (2012) afirmen que fou aquesta llei orgànica la que va marcar el camí ideològic de considerar els centres concertats estan realitzant una funció pública.

La LODE, gestada pel PSOE, tal com afirma Charles Llorens, J.J. (2009) fou una de les primeres lleis que post-transició va polaritzar els dos partits del moment, PSOE-PP. Provocant que fos el precedent d'una permanent inestabilitat en la qüestió educativa, que es veu reflectit en les nombroses lleis de matèria educativa que s'han promulgat des de llavors. En aquest sentit, s'analitza que el motiu principal pel qual no es va intentar reformar que les escoles no poguessin ser propietàries d'escoles va ser precisament no provocar encara més polarització en aquesta matèria i en la línia de com es va consumir la transició que no es van fer canvis estructurals en algunes qüestions, sinó que es va tendir pel progrés i democratització de les estructures que ja existien.

La següent Llei Orgànica que introdueix més elements és la Llei Orgànica General del Sistema Educatiu (LOGSE) de 1990 que substitueix la LODE. En aquesta s'estableix que les Administracions autonòmiques seran les que establiran el seu propi currículum educatiu i es traspassen les competències cap a aquestes, i per tant aquestes són les que tenen potestat per decidir quin és el pressupost que destinen als centres públics i als concertats, creant una desigualtat estatal envers la problemàtica. (Rojo, V. Elorza, A. I Bustillo, J. 2021)

L'any 2002 s'aprova una nova normativa amb relació a la matèria educativa, aquesta vegada la Llei Orgànica de Qualitat de l'Educació (LOCE) que fou derogada abans de començar-se a aplicar, però que marcaria un precedent entorn de la privatització i la mercantilització de l'educació. Gil Rivero (2003) exposa que la llei afirma la necessitat del sistema educatiu d'adaptar-se a la nova realitat econòmica i es comença a entendre l'educació com un bé de primera necessitat en lloc de com un dret social, així doncs estableix les bases per l'enteniment social actual.

Així doncs, fins al 2006 no tornem a trobar una nova llei orgànica que derogaria totes les anteriors reformes educatives, entra en vigor la Llei Orgànica d'Educació (LOE). Aquesta introdueix canvis en la matèria de gestió escolar i reorganització dels sistemes educatius, i també introdueix l'avaluació externa dels centres educatius mitjançant els rànquings dels resultats escolars on els qui reben millors resultats reben millor finançament, es comença a implantar el model que proposa l'OECD. Així doncs, comença a provocar la competició entre centres.

L'any 2013 s'aprova la Llei Orgànica per la Millora de la Qualitat Educativa (LOMCE). Aquesta és l'encarregada d'ampliar el discurs i la pràctica política entorn l'eficàcia i la qualitat i afegir-ne d'altres conceptes com la competitivitat, el rendiment de comptes, la descentralització o l'autonomia dels centres escolars. (Rojo, V. Elorza, A. I Bustillo, J. 2021) Pronunciant en l'àmbit legal a l'article 122 que "les accions de qualitat educativa hauran de ser competitives" i aquestes suposaran "una major autonomia per l'execució, tant des del punt de vista dels recursos humans com dels materials i financers". Aquesta llei també promou mitjançant els rendiments de comptes que els centres que tenen més èxit educatiu són als que se'ls assignaran més recursos.

L'última reforma educativa, del 2020, deroga la LOMCE i amplia, modifica, actualitza i complementa la LOE. En aquesta es dona pas a un model més competencial en lloc d'un model tan instruccional on es dona pas a l'especialització de l'alumnat en matèria de treball. Aquesta incorpora nous criteris d'avaluació que es dirigien a les competències específiques, i estableix els índexs que l'OECD feia dècades que promulgava que milloraven la qualitat educativa. Cal destacar que un dels valors que es pretén promoure és "l'esperit emprenedor".

Si observem el marc legislatiu català, trobem la Llei d'Educació de Catalunya (LEC) del 2009, en aquesta trobem que s'obre la porta al fet que els centres amb titularitat de l'Administració puguin ser gestionats per entitats privades. Així com el Decret de Bases de la nova llei de l'Educació de Catalunya considera que "la més alta capacitat d'autoorganització que demostren els centres privats concertats" són el model perquè els centres públics puguin transformar la seva forma d'organització. En el marc català, també tenen cabuda les altres lleis estatals com la LOMLOE en l'actualitat i, per tant, ambdues es complementen.

Així doncs, es pot afirmar que el discurs neoliberal entorn l'educació no és només un discurs, sinó que s'ha anat trobant el seu lloc en la legislació per poder consolidar-se i aquest és només la base des d'on es recolza per poder-se expandir.

6. DESENVOLUPAMENT DEL MARC TEÒRIC

L'epígraf anterior emmarca en quin moment històric i com està regulat legalment aquesta problemàtica, en definitiva, ens dota d'un coneixement del context general des del qual poder començar la recerca. Per poder analitzar el cas català amb profunditat, primer cal analitzar com aquest procés es dona en el conjunt de l'estat espanyol, donat que aquest influencia i dona lloc a les particularitats del cas català.

a. ANÀLISI DEL CAS ESPANYOL

A l'estat espanyol trobem que l'Educació Secundària Obligatòria també està sotmesa als processos de mercantilització de l'educació i s'ha manifestat de diverses maneres:

En primer lloc, observem com existeixen tres tipologies de centres escolars: els públics, els concertats que majoritàriament tenen un lligam amb l'Església i els centres privats. En el cas d'Espanya els centres d'educació secundària concertats també reben finançament públic per això centrem la recerca en aquest àmbit i en els centres públics.

Els centres concertats actualment es troben regulats per la mateixa llei educativa que els centres públics i també sota el mateix finançament públic. Els centres concertats poden ser escollits per les famílies de manera lliure de la mateixa manera que passa amb els centres públics. Tal com Villamor, P. (2008) analitza, aquests han de garantir una sèrie de places de manera gratuïta i accedir a alguns altres criteris per poder gaudir del finançament públic, però tenen una major autonomia de gestió tant en els recursos, els òrgans de govern, com en el pla docent i curricular. El professorat també està exempt de passar pels criteris de l'Administració general i poden ser contractats pels mateixos centres sense estar obligats a passar les oposicions. És per això, que es crea una desigualtat de condicions i provoca una major competència entre centres perquè aquests poden oferir una especialització en el currículum que en els centres públics no és possible. Cañadell, R. (2017) apunta que aquests centres tenen efectes negatius en el conjunt del sistema educatiu perquè segreguen els centres educatius

segons el nivell econòmic de les famílies i el seu origen i això provoca que pedagògicament no es desenvolupin uns valors comuns. Alhora que, segons l'autor és una escola ideològicament controvertida perquè tot i rebre finançament públic escapen del control i les regulacions dels centres públics i sovint són les patronals qui decideixen el currículum dels centres.

L'origen d'aquesta tipologia d'escola es troba al segle XIX amb la Llei d'Instrucció pública de 1857, tal com ho exposa Muñozerro, P. (2021) tenia com a objectiu eliminar l'analfabetisme i establir un sistema d'una educació primària universal, obligatòria i gratuïta, per això es permet l'assistència dels estudiants tant a centres privats com públics. Aquest marc jurídic va provocar que els qui podien permetre's anar a la privada ho fessin encara més perquè l'educació pública era de poca qualitat educativa.

Aquests antecedents donen tret de sortida al que coneixem com a "Concert Educatiu". Aquest va néixer amb la Llei Orgànica del Dret a l'Educació (LODE) de 1985 on es defineixen com "l'objecte que garanteix es pugui impartir l'educació bàsica obligatòria i gratuïta en centres privats mitjançant l'assignació de centres públics destinats per aquesta finalitat per l'Administració" (LODE, 8/1985, 3 de juliol, art.9). Aquesta llei, però en ser derogada, va derogar també aquest concepte, tot i que l'essència reguladora es va mantenir. En l'actualitat, tal com indica Gómez, S. (2018) els concerts educatius es refereixen a les aules de manera individual i es considera que una escola és concertada si té una o més unitats de concerts que reben per part de l'Administració Pública, els fons necessaris per cobrir més el 50% de les despeses corrents del centre. L'altra part de despesa serà coberta per les quotes voluntàries de les famílies.

Els centres d'educació secundària pública també existeix aquesta relació, tot i que en aquest cas no ve influït per l'ànim de lucre, sí que contemplem mecanismes de relació amb el mercat que influeix en el funcionament. Alguns d'aquests exemples, com indica Villamor, P., (2008) són les polítiques públiques de "llibertat d'elecció" que apliquen les comunitats autònomes, que permeten a les famílies dels estudiants escollir el centre educatiu al qual desitgen assistir, en alguns casos sense necessitat de ser el centre del barri o poble en el qual vius. Això fomenta la competència entre els centres, els obliga a millorar els seus

resultats acadèmics i a oferir un millor servei diferenciat entre centres quan el coneixement i currículum impartit en principi hauria de ser el mateix.

L'OECD té un paper molt rellevant en com s'ha desenvolupat l'educació a l'estat espanyol. L'Organització internacional va permetre que Espanya s'afiliés a final dels anys setanta. Va ser dels pocs organismes internacionals que van permetre que en època franquista es relacionés internacionalment. Com afirma Diez, X (2022) això va passar perquè hi havia un interès en què tingués un sistema educatiu que permetés l'escolarització primària i secundària a estudiants marginats per tal de promoure una mà d'obra més ben formada. Això d'alguna manera, va ser el responsable de la massificació als instituts als anys vuitanta i noranta.

La manera que actualment es fa servir per mesurar els resultats acadèmics és a través de l'avaluació i rendiment de comptes que s'ha anat introduint des de l'any 2000 amb les proves de competències bàsiques. Aquestes proves consisteixen en diversos exàmens que es valora el coneixement dels alumnes en la llengua castellana i literatura, matemàtiques, ciències naturals i socials, en algunes comunitats autònomes com Catalunya, també s'avalua la llengua catalana. Les proves es realitzen a l'últim curs de l'ESO amb l'objectiu de quantificar i mesurar els resultats de l'alumnat. Aquestes però, no tenen en compte altres elements com la inclusió educativa o l'equitat educativa que tenen realment un pes molt important en el desenvolupament dels alumnes i en el seu rendiment acadèmic.

Els centres competeixen entre ells per aconseguir les millors proves de rendiment perquè els que obtinguin millors qualificacions als informes PISA (Programa per l'Avaluació Internacional dels Estudiants) rebran indirectament un millor finançament. (MEFP, I. 2018). Ulf P. Lundgren (2013) ho resumeix explicant com aquests informes consisteixen en avaluacions sistemàtiques del que els estudiants saben a nivell memorístic i tenen la capacitat de fer al finalitzar l'Educació Secundària Obligatòria en més de 80 països del món. És a dir, en un context de globalització i de competència internacional, els estats competeixen per posicionar-se per davant de la resta.

Les proves de competències bàsiques són voluntàries perquè es fan amb l'objectiu de poder mesurar els paràmetres de PISA, però donat que

indirectament hi ha un finançament de part de l'OECD per aquells estats i centres que assoleixin millors resultats, s'obliga a l'alumnat a fer-les. Així com, a les aules es prepara el contingut d'aquestes en detriment del pla d'estudis del curs per poder quedar ben posicionats en el rànquing. Aquest rànquing es basa en la millor qualitat educativa basada en la innovació educativa i la formació competencial. Això provoca que els estats per rebre finançament en matèria educativa de forma pràcticament gratuïta i les empreses perquè així poden formar de manera personalitzada els seus futurs treballadors se'ls hi doni molta importància.

Reporter, (2017) observa com l'Organització Internacional incentiva l'educació publicoprivada perquè segons els seus rànquings són els centres educatius que reben millors resultats. Alimenta també els pactes i els interessos de les multinacionals que poden i intenten incidir en l'educació pública.

En el cas espanyol, Bonal, X., i Tarabini, A. (2011) estudien l'impacte de les proves estandarditzades en diversos països, entre ells Espanya i consideren que la introducció d'aquestes proves ha comportat una reducció en la qualitat educativa gràcies al fet que se posa més atenció als bons resultats de les proves que en l'ensenyament a llarg termini.

Les conseqüències d'aquestes segons Crespo, R (2017) són la competició a tres nivells: entre centres educatius perquè aquests impregna les decisions de les instàncies planificadores i promou que els centres competeixin entre ells, entre els alumnes perquè organitzen les classes segons els resultats obtinguts de les proves fomentant la competició entre l'alumnat i per últim afecta en les decisions de les famílies que han d'escollir escola en permetre la comparació entre centres.

Trobem altres mètodes on es veu reflectit aquest procés mercantil a través de les beques d'excel·lència acadèmica que s'introdueixen en algunes comunitats autònomes. Aquestes consisteixen en una sèrie d'exàmens o en un examen amb diversos exercicis sobre llengua i literatura, geografia i història, matemàtiques i llengua estrangera. Aquesta beca té una dotació econòmica per l'alumnat i dona un reconeixement als centres que les aconsegueixen i això acaba provocant una gran competència entre l'alumnat i també entre els centres. Un altre exemple

d'això mateix, però en lloc d'introduït des d'una institució, introduït per part d'una empresa és la First Lego League Challenge.

A part de l'OECD hi ha altres agents que volen posicionar els centres educatius en el marc econòmic i que a l'estat tenen molta importància, tal com apunta Diaz, X. (2022). Aquestes són els *lobbies* empresarials que volen intervenir en la política educativa per posar l'educació al servei de les empreses. Alguns dels més importants són la Fundació Catalunya Oberta, l'EduCaixa (Caixa Banc), el Banc Santander i Telefònica.

Saura, G. (2017) exposa que el Banc Santander és l'empresa que més inverteix en el camp de l'educació, ofereix a escoles vulnerables programes intensius de cinc setmanes per complementar l'educació i Telefònica que han aconseguit introduir-se dins els centres educatius amb el permís dels governs. Aquests vesteixen les seves accions i donacions d'altruisme, però realment estan introduint els seus principis organitzatius i les seves lògiques dins de l'educació.

b. ANÀLISI DEL CAS CATALÀ

A Catalunya, la mercantilització de l'educació secundària ha estat impulsada principalment per les polítiques neoliberals implementades des dels anys vuitanta.

Convergència i Unió, entre els anys 1980 i 2003, van construir més centres concertats que públics i fins i tot facilitar la construcció i l'escolarització dels centres d'elit i de l'Opus Dei, fins al punt que es va arribar a què el 40% de la població estava escolaritzada en aquests centres, essent de les comunitats autònomes amb més centres concertats de tot l'estat.

Això es va deure a la ideologia política del partit en qüestió i al moment econòmic on es va realitzar, la crisi de l'estat del benestar a l'estat.

El model català es diferencia de la resta de l'estat espanyol en la seva política educativa, especialment després de l'aprovació de la Llei d'Educació de Catalunya (LEC) de 2009. Aquesta llei pretén garantir la qualitat de l'educació i la igualtat d'oportunitats a través d'un sistema educatiu públic i democràtic (LEC,

2009), però alhora impulsa abans que a la resta de l'estat la reorganització interna dels centres educatius seguint d'exemple les empreses privades i la gestió privada. Essent pioners en la gestió privatitzadora dels centres educatius públics.

L'objectiu en la tesi és analitzar amb indicadors mesurables el procés de mercantilització al que l'educació secundària catalana es va veure sotmesa a partir dels anys vuitanta fins a l'actualitat. És per això s'analitza on es destinen els pressupostos com a factor quantificable amb el qual poder extreure conclusions i quins partits polítics hi tenen més pes al darrera d'aquestes decisions.

Dividim l'anàlisi en els dos eixos principals propis de la mercantilització de l'educació: la privatització exògena i la privatització endògena.

1. LA PRIVATITZACIÓ EXÒGENA

La privatització exògena es dona en dos indicadors principals: els centres concertats i els serveis externalitzats.

L'escola concertada catalana està entre les cinc comunitats autònomes que més pressupost públic destinen a l'educació concertada, només precedida pel País Basc, Madrid, Navarra i les Illes Balears. Així com es troba entre els set sistemes educatius de l'OECD amb un major pes d'educació concertada (Zancajo, Verger, Fontdevila, 2021).

Per poder analitzar com històricament aquesta s'ha pogut anar desenvolupant, s'elabora una anàlisi de les dades quantitatives referides a quina és la despesa que el finançament públic ha atorgat a les escoles concertades entre l'any 1981 i el 2020.

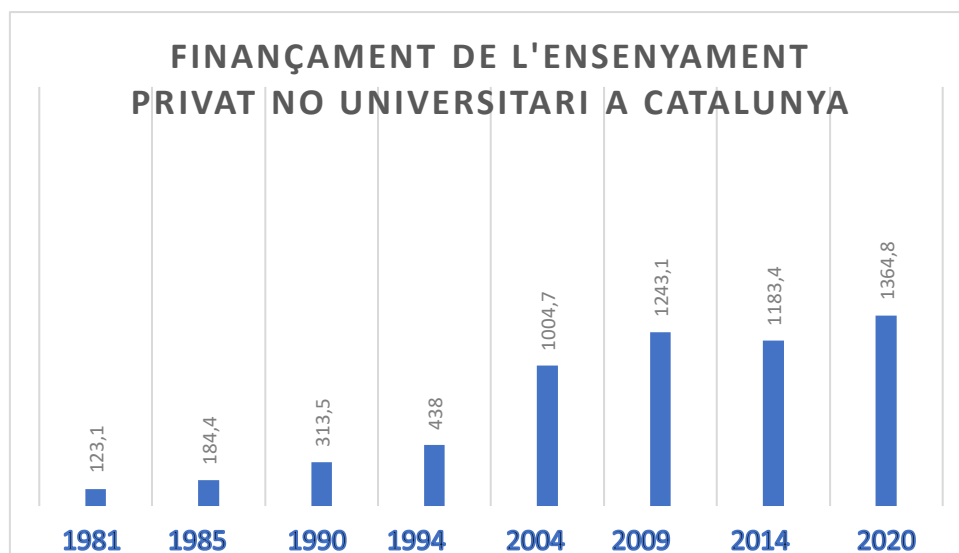
En el *Gràfic 1*, podem observar com el finançament públic ha anat augmentant progressivament en les últimes quatre dècades. Aquest augment de la despesa pública cap a la matèria va lligada a l'augment de la despesa pública en matèria educativa en termes generals.

Si analitzem la gràfica, podem veure els Milions d'euros que el Departament ha atorgat als concerts escolars. S'aprecia com entre els anys 1994 i 2004 es

duplica el pressupost, això va ser causat per l'aprovació de la LOE que va establir un marc regulador per l'educació catalana i va requerir un augment en el finançament educatiu per la seva implementació. Així com per la motivació del Govern català de Convergència i Unió que en el moment tenia un fort compromís amb l'educació com a motor de desenvolupament i progrés social, pel que també es va veure traduït en la inversió que van fer en l'educació.

La tendència és clara, l'Estat i en aquest cas, la Generalitat de Catalunya augmenta la despesa pública gradualment any rere any, podent afirmar així aquesta tendència mercantilitzant de l'educació i apostant clarament per mantenir el sistema dual publicoprivat . Aquest es dona, en els dos casos que s'estudien, tant en el finançament de l'educació concertada com en el finançament dels serveis externalitzats, sobretot en els anys de govern de Convergència i Unió (1980-2003) en el restabliment de la sobirania catalana, es manté durant els anys del govern català de tripartit PSC-ERC-Catalunya els Verds (2003-2010) i després del que sembla un breu retrocés, torna a augmentar en els últims anys del president Mas de Convergència i Unió (2010-2016) i es manté amb Puigdemont del mateix color polític (2016-2017).

Gràfic 1

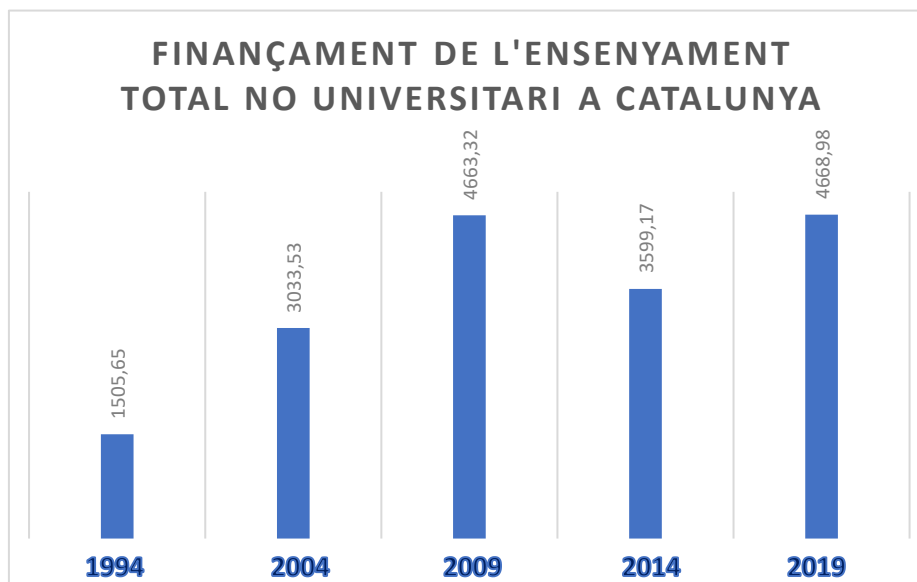

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Idescat de l'Enquesta del finançament i la despesa de l'ensenyament privat

Aquest augment en el finançament referit a la matèria educativa concertada va en sintonia amb les dades de la despesa pública total en matèria educativa que

ha anat augmentant al llarg dels anys. Com podem veure a continuació en el *Gràfic 2*.

Gràfic 2

*Font: elaboració pròpia a partir de les dades extretes del Pressupost liquidat per activitat educativa.
Unitats: Milers d'euros del Departament d'Educació*

Si comparem les dades dels dos gràfics, es pot observar quin és el tant per cent del pressupost que es destina a l'educació concertada en relació amb el total. L'any 1994 es destina un 29,09%, l'any 2004 un 33,11%, el 2009 un 26,65%, l'any 2014 un 32,87% i l'any 2019-2020 un 29,23%. De mitjana, un 30% del pressupost total de la Generalitat destinat a l'educació i serveis educatius va destinat a l'escola concertada. Cal destacar l'any 2014 que tot i ser l'any que es destina menys recursos en total a l'educació es destinen més recursos a l'educació concertada, coincidint amb el curs escolar que es comença a aplicar la LOMCE que prioritzava el dret de les famílies per escollir centre escolar.

Així doncs, tot i que en tant per cent no hagi augmentat considerablement, sí que ha augmentat el total d'ingressos que se'ls hi destina perquè el tant per cent s'ha mantingut mentre que el pressupost total ha anat augmentant al llarg dels anys. Havent-hi una diferència entre 1994 i 2019 de 926 mil milions d'euros de més.

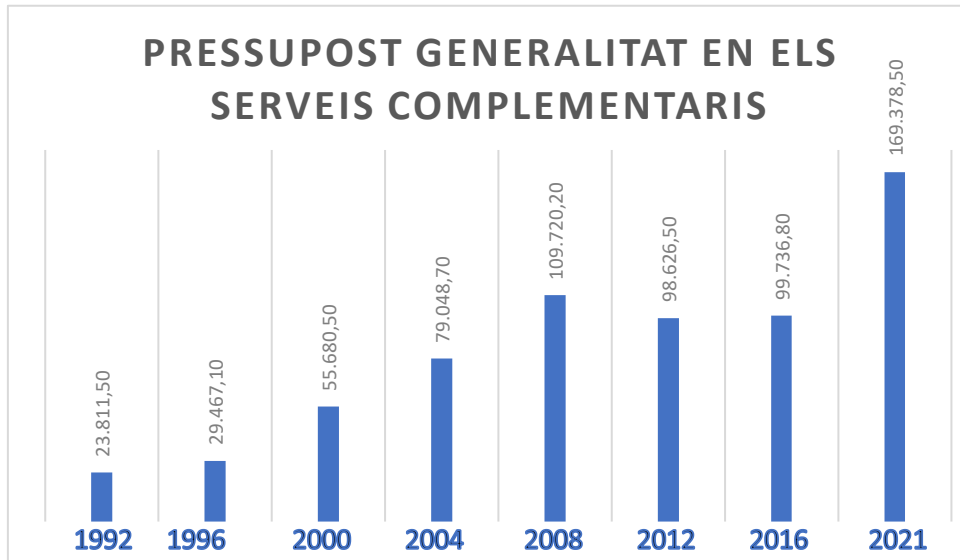
D'altra banda, es troba com els centres educatius poden encarregar a terceres persones o entitats organitzar les activitats extraescolars, el servei d'autocar pel transport, el servei del menjador, inclòs pel personal del mateix centre es poden contractar assessories comptables i laborals, administratius mitjançant empreses subcontractades (Generalitat de Catalunya, 2022)

En aquest cas, centrem l'anàlisi en els primers que afecten de manera directa als estudiants, menjador i transport donat que aquesta externalització dels serveis és finançada per la Generalitat. Aquesta inclou en el seu pressupost de despesa pública no universitària els serveis complementaris, que fa referència a transport i menjador.

En el *Gràfic 3* podem observar la despesa pública que ha liquidat el Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya en milions d'euros. Es pot afirmar una tendència clara de creixement en el pressupost total respecte els serveis externalitzats. Podent arribar a afirmar que la voluntat mercantilitzant és clara. Es pot observar també, un petit retrocés en el pressupost entre els anys 2008 i 2012 que és fruit de les polítiques de retallades que es van impartir en els serveis públics en aquell moment a causa de la crisi econòmica del 2008.

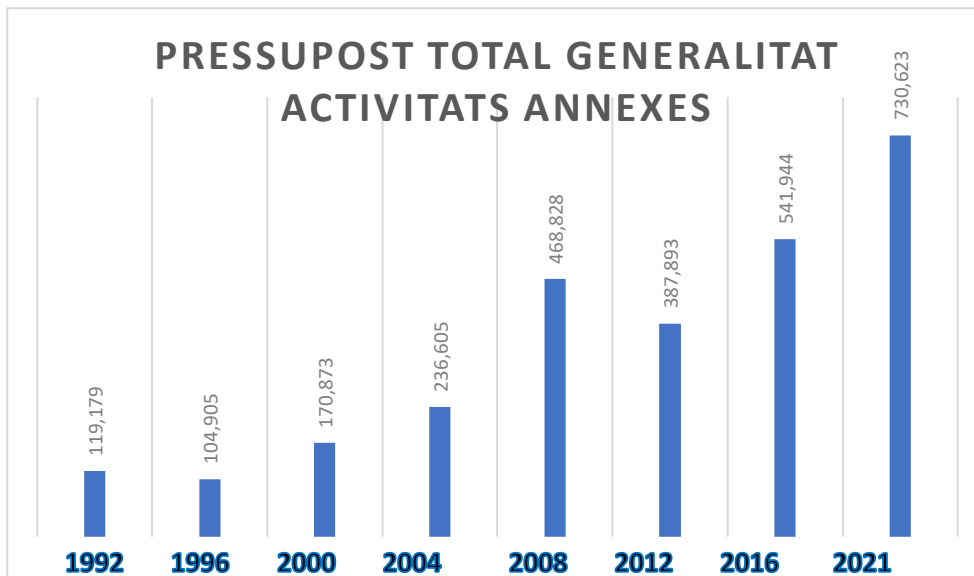
Cal tenir en compte, que fins als anys 2000 dins de serveis complementaris també es finançava la residència d'estudiants i inclòs les assegurances. És a dir, es va disminuir els objectes de despesa pública dins de la mateixa categoria i de totes maneres va duplicar-se el pressupost.

Gràfic 3

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de la Generalitat de Catalunya emeses en el pressupost liquidat del Departament d'educació de l'any 1992 fins al 2021

Gràfic 4

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de la Generalitat de Catalunya emeses en el pressupost liquidat del Departament d'Educació de l'any 1992 fins al 2021

Si comparem les dades del *Gràfic 3* amb les dades de despesa total del pressupost respectiu a les activitats annexes que s'observa en el *Gràfic 4* podem veure com l'any 1992 es destina el 19,97% del pressupost, el 1996 el 28,09%, el 2000 el 32,58%, el 2004 el 33,4%, el 2008 el 23,4%, el 2012 el 25,42%, el 2016 el 18,4% i el 2021 el 23,18%.

Fins a l'any 2004 hi ha més pressupost destinat a aquestes activitats perquè hi havia més activitats que pertanyien a aquest grup de pressupost. A partir dels 2000 això canvia i es comença a destinar menys diners, tot i que només hi ha petits retrocessos que van de la mà amb la disminució total de despesa pública en matèria educativa, es veu com gradualment aquest pressupost va augmentant, havent-hi una diferència entre el 1992 i el 2021 de 145 mil milions més destinats a aquestes activitats.

Es pot concloure que des de les administracions públiques s'aposta completament pel model dual de l'escola pública-concertada. Apostar per aquest model a nivell econòmic suposa reduir les despeses que genera l'escola pública perquè l'escola concertada, tal com afirma Gómez, S. (2013) també es finança a través de mensualitats de les famílies i amb donacions d'ordes religioses o altres entitats. Alhora com genera un pensament de marc comú que l'educació no és una responsabilitat del mateix Estat en tant que dret essencial, sinó que en ser un servei públic s'ofereix de diferents maneres. L'altre exemple d'això és precisament els serveis externalitzats els quals són indispensables per fer l'educació accessible per tothom i també per oferir un millor servei d'aquesta i no se'n fa càrrec, simplement contracta empreses que s'encarreguin d'això amb la idea que aquestes estan especialitzades en la matèria en concret i, per tant, oferiran un servei de major qualitat. Però aquestes no tenen per què oferir una major qualitat sinó un servei més econòmic per un servei especialitzat.

2. LA PRIVATITZACIÓ ENDÒGENA

La privatització endògena la podem mesurar a partir de tres objectes principals: les idees, els mètodes i les pràctiques. En primer lloc, observarem quines són les idees principals de l'educació mercantilitzada en el territori català. Es refereix a la tendència d'aconseguir uns resultats mesurables i aconseguir l'eficiència més gran possible de l'educació. En aquests fets, l'OECD té una gran responsabilitat en haver de hegemonitzar aquestes pràctiques.

Les proves PISA (model de l'OECD) a Catalunya, es van implantar l'any 2000 en el mateix moment que a la resta de l'estat espanyol. La decisió de participar en

aquestes proves es va prendre a en l'àmbit nacional, en el Govern espanyol del president José María Aznar, però al ser les comunitats autònomes les que tenen transferides les competències educatives va ser el govern català del president Jordi Pujol qui es va encarregar de la gestió i de la participació de Catalunya en aquestes. Aquestes proves permeten conèixer el rendiment dels estudiants, però per mesurar-lo tot el pla docent s'adapta a l'estructura de les proves per poder obtenir uns bons resultats.

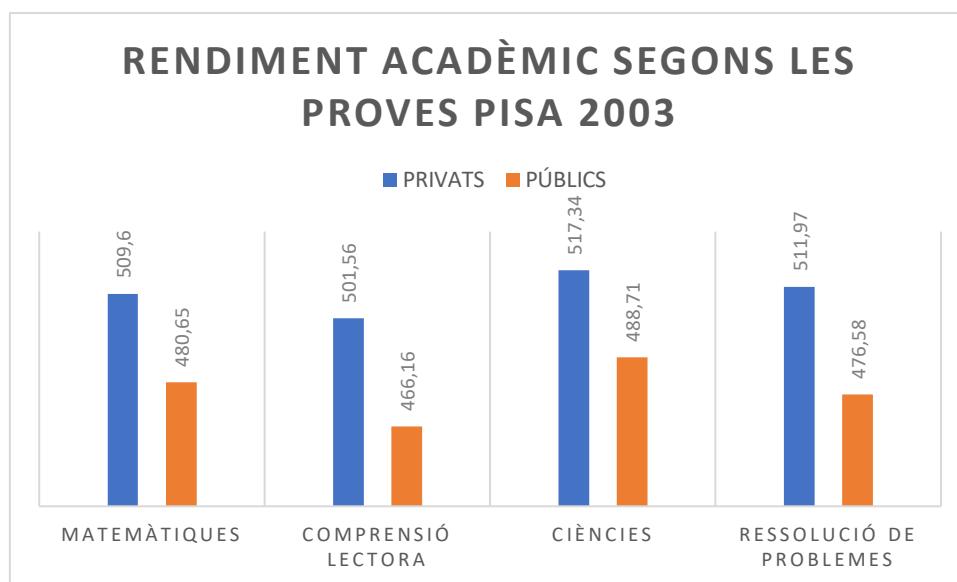
A l'implantar-se el model de l'OECD, mitjançant la competència entre centres pel finançament, la inserció de les proves PISA o de competències bàsiques es promou la competència entre l'alumnat per intentar millorar els seus resultats acadèmics en termes numèrics. En aquestes proves, segons els informes PISA (Ministerio de Educación y Formación Profesional, 2018) Catalunya queda situada dins de les comunitats autònomes que assoleixen resultats significativament superiors a la mitjana espanyola en la modalitat de matemàtiques i en la modalitat de ciències trobem que es donen relacions de desigualtat molt elevades entre els estudiants de més alt i més baix rendiment.

Això es deu a la competència que es genera entre els centres, encoratjant als alumnes que tenen més capacitats educatives mitjançant les beques d'excel·lència acadèmica. Aquestes beques en lloc de vincular-se als ingressos familiars, estudiants el que mesura els millors resultats acadèmics, fent servir la nota mitjana com l'element central pel qual atorgar-les o no amb indiferència de quines són les circumstàncies que han permès aquests resultats acadèmics. En aquest sentit, s'observa com el curs 2019-2020 es van atorgar 1066 beques d'excel·lència acadèmica en tot l'estat a aquells que participen de l'educació pública, i un total de 2245 beques a aquells que provenen de l'educació privada (Ministerio de Universidades 2021-2022). Alhora, en el mateix sentit de la igualtat de condicions per aquells que provenen de sistemes escolars diferenciats trobem que hi ha una diferència significativa entre els resultats obtinguts en les proves PISA des de les escoles públiques a les escoles privades.

En el *Gràfic 5* i es pot veure una diferència rellevant entre el rendiment mitjà d'un centre públic contra un centre privat on aquest últim obté puntuacions significativament més altes. Això, segons Ferrer Esteban, G., Castel Baldellou, J.L. i Ferrer Julià, F. (2006) apunta a l'estatus socioeconòmic i cultural de

l'alumnat, donat que les famílies amb un estatus socioeconòmic alt tendeixen a apuntar als estudiants als centres privats, provocant això una segregació i en conseqüència una degradació de la qualitat educativa.

Gràfic 5

Font: elaboració pròpia a partir de les dades extretes de l'estudi de Ferrer Esteban, G., Castel Baldellou, J.L. i Ferrer Julià, F. (2006)

Les puntuacions diferenciades entre els centres concertats-privats i públics també és provocada per la competència que es dona entre els centres educatius. Això es dona també en gran part, causat per les polítiques públiques de lliure elecció dels centres educatius. Aquestes provoquen la comparació entre centres i que els plans docents, la pedagogia i els resultats de les proves PISA siguin millor que la de la resta de centres. Provocant una dinàmica competitiva pròpia del mercat empresarial en el sector públic dels serveis bàsics.

Les proves PISA en aquest sentit, a l'encarregar-se de mesurar el rendiment acadèmic i els resultats d'aquest, són les encarregades d'haver creat la idea que l'educació s'ha de mesurar quantitativament amb resultats d'eficàcia i eficiència. La influència de l'OECD amb l'ajuda del Govern les causants d'haver aplicat el mètode competitiu, entre alumnat, famílies i centres a partir dels resultats, del finançament i de recursos tant dels mateixos centres com que se'ls pugui oferir als alumnes en format de beques.

c. PROPOSTES POLÍTIQUES

Analitzant les pràctiques privatitzadores tant endògenes com exògenes que es donen en l'educació pública catalana i com aquesta s'ha anat expandint en tots els aspectes. La tendència de l'Estat envers l'educació està essent d'apostar completament pels models duals i promoure la privatització. En tot el període analitzat, 1980-actualitat observem com no hi ha intenció de voler revertir aquesta situació, sinó que és completament el contrari, s'aposta per aquesta. Per això, en aquest apartat del treball s'intentaran donar respostes polítiques per millorar l'educació en el context actual.

Hi ha característiques comunes en els sistemes educatius mercantilitzats que s'han de tenir en compte a l'hora de buscar propostes de millora o solucions a l'educació sotmesa al sistema de mercat. Segons Riádigos, C. (2016), els rols especialment marcats i prefixats dins del sistema educatiu on l'alumnat és el receptor passiu del coneixement i la tasca principal del professorat és de tècnic gestor del coneixement, és una de les raons pel qual la qualitat educativa queda rellevada a un segon pla. Per això, una de les propostes de millora que es proposa en Trinidad, A., Fernández, F., Gentile (2016) de fet és tenir una bona preparació del professorat.

La proposta dels autors neix de l'observació que fan al professorat de secundària que actualment no està especialitzat en educació ni té coneixement sobre com vincular les matèries amb l'entorn, treballar en equip, ni com aprenen als adolescents. La seva tasca docent es limita a saber transmetre coneixement a l'alumnat. Això es deu al fet que no hi ha uns estudis per això concretament. Els docents que queden encara exercint l'ofici abans que s'aprovés el Màster de formació de Professorat de Secundària eren aquells que simplement havien tret una oposició per ensenyar batxillerat als alumnes que sortien de l'EGB i amb l'entrada en vigor de la LOGSE que amplia l'estada a l'institut cap a edats inferiors encara es va complicar més. La proposta d'aquests autors, es podria considerar útil si la problemàtica fos només la minvada de la qualitat educativa, però aquesta és una conseqüència del problema de mercat.

Seguint amb les característiques comunes, la segona característica que Riádigos, C. (2016) esmenta és que les relacions interpersonals són cada

vegada més precàries i tendeixen a l'individualisme. Això ho podem veure reflectit en la sobreestimació de quedar ben parats en els índexs mundials en lloc de tenir una preocupació en què l'alumnat estigui ben format pel futur i que sàpiga relacionar-se amb la comunitat i tenir interaccions personals. De fet, com indiquen Trinidad, A., Fernández, F., Gentile (2016) el sistema educatiu espanyol destaca per la seva elevada taxa de repetició de cursos i abandonament escolar, que s'accentua en els casos de l'alumnat amb rendes bàsiques. Segons les mateixes dades de l'OECD una quart part dels estudiants deixa prematurament l'escola i quasi un quart també acaba l'Educació Secundària Obligatòria amb dos anys de retard. En aquest sentit, es pot veure com calen polítiques que realment tinguin voluntat educativa i vetlli per l'eficàcia i no, com està succeint, que la preocupació principalment sigui l'eficiència.

La tercera característica que esmenta Riádigos, C. (2016) és la despolitització educativa amb actors aïllats de la realitat social és degut a l'absència de la política i la ideologia en les interaccions personals quotidianes per poder enfortir la cultura de la neutralitat que afavoreix a l'status quo. Així com el debilitament de les agrupacions sindicals del personal treballador dels centres, la desconexió del que succeeix al món amb el contingut donat i el desenteniment de classe, gènere, raça o orientació sexual. Per això, Álvarez, C. (2015) proposa que la manera de solvatar aquesta limitació en l'educació és barrejant la teoria i la pràctica, no amb el sentit d'eixamplar l'especialització dels futurs treballadors, sinó de pràctica relacionada amb el món i de ser coneixedors del món i la societat. Es refereix a incloure la pràctica en la pedagogia i en el currículum per tal de poder educar a ser ciutadans actius i dotar a l'educació d'una capacitat transformadora.

Torres, R.M. (2011) considera que el primer pas és que es reconegui l'educació i es pensi com un dret i no com un servei social, una oportunitat ni una mercaderia. Que es reafirmi la necessitat de reconèixer l'educació com un dret de tothom i d'ampliar aquest dret on es pugui tenir en compte els temps, les realitats i les necessitats de l'aprenentatge de cada persona en cada context, que tinguin en compte la transformació social del món i que tinguin com a objectiu disminuir la desigualtat social. En reconèixer el dret a l'educació d'aquesta

manera observariem com aquesta no es pot considerar un bé de mercat i per tant, no es pot sotmetre a les lògiques del capital.

Actualment, no es troben gaires autors que hagin estudiat i avaluat el futur provinent en l'àmbit educatiu, però no són gaires els qui pronostiquen un futur d'una forma molt allunyada de com està funcionant en l'actualitat.

Les propostes de millora proposades són d'àmbits molt concrets i no resol grans qüestions com la dicotomia entre l'escola pública i concertada, la tendència de l'Administració per externalitzar serveis a partir de la Nova Gestió Pública ni acaba amb la tendència a l'especialització de l'alumnat amb perspectiva pels futurs mercat del treball com a interès propi d'organitzacions internacionals que controlen el mercat. Aquestes propostes no es poden deslligar de les dinàmiques del mercat que han tensat en aquest sentit.

Per poder resoldre les grans qüestions, només es pot fer a través de polítiques públiques que siguin proteccionistes amb l'escola pública i també, caldria voluntat internacional de protegir-la com a dret fonamental de les persones.

7. CONCLUSIONS

En aquest treball d'investigació s'ha analitzat com ha sigut el procés de mercantilització i quines són les conseqüències d'aquesta en l'educació secundària pública catalana. Per aconseguir respondre la pregunta d'investigació s'ha dut a terme una anàlisi històrica i una anàlisi crítica de les dues tipologies de privatització que es dona en el cas català, la privatització exògena i l'endògena. A partir d'aquesta investigació podem concloure el següent:

La mercantilització de l'educació és un procés alienant i que atempta contra els processos socials i culturals de la societat, i alhora, obstaculitza i impedeix la transformació del desenvolupament humà, donat que en pretendre vendre serveis, minimitza la construcció del pensament autònom i crític. (Castro, C, López, N. 2020) fets que succeeixen per estar sotmesa als valors internacionals de competència de mercat que promou el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional i l'OMCD.

El govern català cada vegada dota de més recursos a l'escola concertada, minvant així els recursos que podria destinar a l'educació pública en general i que en total ronda el 30% del pressupost total destinat a educació i al 25% d'altres activitats educatives va destinat a serveis externalitzats, per tant, acaba en mans d'empreses privades.

Es promou la competència entre alumnat, famílies i centres amb el suport legislatiu del govern espanyol i del govern català.

En conseqüència, es pot demostrar la hipòtesi principal de la que es partia que el sistema d'educació públic secundari català ha experimentat un procés de mercantilització a tots els seus nivells des dels anys vuitanta i aquest procés es pot extrapolar a tots els nivells educatius.

Es troba important destacar que la perspectiva de futur no és de millora amb relació a la qüestió estudiada, sinó que sembla que la tendència anirà creixent cada vegada més. Això suggereix, que si no s'apliquen reformes educatives que protegeixin l'educació com a un bé fonamental i com un dret social aquesta s'anirà convertint cada vegada més en un bé de mercat amb el qual es pot

comercialitzar. Aquest fet és rellevant perquè per protegir l'educació s'han de fer propostes polítiques que no vagin en la línia de comercialitzar l'educació, cosa que no està succeint actualment.

En aquesta investigació s'han trobat diverses limitacions: en primer lloc, no s'ha pogut respondre a la hipòtesi de si a l'Educació Secundària Obligatòria hi ha alguna particularitat vers la resta d'educació en general. S'ha pogut estudiar l'evolució de l'entrada del sistema de mercat en l'educació pública catalana i afirmar que l'educació secundària està mercantilitzada, però no concloure si té alguna particularitat enfront de la educació primària o la Universitat per tant, quedaria aquesta línia oberta per properes investigacions.

Una altra limitació de la recerca i que permet obrir instigacions futures és en l'estudi de les perspectives de futur i les propostes polítiques per resoldre-ho, donat que no hi ha gaire bibliografia sobre el tema que no pertanyi directament als partits polítics.

Finalment, es podria ampliar l'estudi fent una recerca exhaustiva de quins són els principals propietaris dels centres concertats, tan religiosos com no, i si aquests han anat creixent més o menys els últims anys, i quina implicació tenen en el fenomen estudiat. Aquesta part de la investigació no s'ha pogut fer per una manca de dades trobada.

Per concloure, en aquest treball s'ha pogut demostrar quina ha estat l'entrada del sistema de mercat en l'educació pública catalana, definir i conceptualitzar què és l'educació mercantilitzada, analitzar com es dona l'educació mercantilitzada catalana i extreure conclusions de les perspectives de futur. És per això, que aquest treball ha contribuït a l'aprofundiment de l'estudi de la matèria.

8. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Álvarez-Álvarez, C. (2015). *Teoría frente a práctica educativa: algunos problemas y propuestas de solución*

Ball, Stephen J. (2014) *Globalización, mercantilización y privatización: tendencias Internacionales en Educación y Política Educativa*. Education Policy Analysis Archives/Archivos Analíticos de Políticas Educativas, vol. 22: Arizona State University, Arizona, Estados Unidos

Ball, Stephen, J., & Youdell, D. (2007). *Internacional de la Educación, V Congreso Mundial: Privatización encubierta en la educación pública*. Instituto de Educación, Universidad de Londres

Bernal, José Luis, & Lacruz, J. L. (2012). *La privatización de la educación pública. Una tendencia en España un camino encubierto hacia la desigualdad*

BOE: *Texto completo de la LOE con las modificaciones de la LOMLOE*. (2020)

Bok, D. (2010) *Raíces de la mercantilización*. Pasajes: Revista de pensamiento contemporáneo.

Bonal, X., & Tarabini, A. (2011). *The effects of high-stakes testing on quality of schooling in Argentina and Spain*. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 18(2), 159-175

Cañadell, R. . (2017). *La doble xarxa: una xacra del nostre sistema educatiu*. Debat extraordinari sobre l'educació pública catalana

Castro, C. P. & López, N. E. (2020). *A propósito de la mercantilización de la educación*

Charles Llorens, J.J. (2009) *Evaluación crítica del modelo directivo LODE (1985)*

Crespo, R. (2017). *Les proves de competències bàsiques i les revàlides com a instruments de mercantilització*. Debat extraordinari sobre l'educació pública catalana

Díez Guitiérrez, E.J. (2010) *La globalización neoliberal y sus repercusiones en educación*. REIFOP

- Diez, X. (2022) *L'escola: espai en destrucció*
- Fernando, G. (2011) *Mercantilización de la educación y comercio internacional.*
- Ferrer Esteban, G., Castel Baldellou, J.L., Ferrer Julià, F. (2006) *Las desigualdades del sistema educativo a través del estudio PISA 2003*
- Flores Rodríguez, C. M. (2020) *Fundamentación teórica y política de la educación democrática occidental contemporánea.* Tesis doctoral.
- García, T. (2010) *Mercantilización de la educación.* Revista electrónica interuniversitaria de formación del profesorado.
- Generalitat de Catalunya (2022) *Documents per a l'organització i la gestió dels centres*
- Generalitat de Catalunya, Departament d'Educació (2023) *Pressupost liquidat del Departament de l'any 1992 fins al 2021*
- Gil Rivero, J. (2003). *Un análisis crítico de la LODE.*
- Giroux, H. (2002) *Educando para el futuro: Rompiendo la influencia del neoliberalismo.* Revista de Educación, núm. Extraordinario 2002.
- Gobierno de España (2016) *Estadística de las Enseñanzas no universitarias. Datos avance- curso 2016-2017*
- Gómez, S. (2018) *La financiación de la educación en España. Los centros de enseñanza privada concertada.*
- Hall, S. (1988). *The Toad in the Garden: Thatcherism Among the Theorist.* En Nelson, C. i Grossberg, L. (Comps.). *Marxisms and the Interpretation of Culture* (35-37). Urbana: University of Illinois Press
- Harvey, D. (2005) *Breve historia del neoliberalismo*
- Hobsbawn, E. (1994) *Historia del Siglo XX*
- Idescat (2007) *Estadística de finançament i despeses de l'ensenyament privat*
- Llei 12/2009, de 10 de juliol, d'Educació

López Melgarejo, A.M. (2019) *La Junta Nacional contra el analfabetisme (1950-1970) un anàlisi documental*

M. Serrano, Asociación de maestros nacional (1933) *Crónica de las Jornadas Pedagógicas: 18-23 diciembre de 1932*

Marx, K. (1867) *El capital*, tomo I

Mefp, I. (2018, 2 marzo). *Com funciona PISA? (Català)* [Vídeo]. YouTube.

Ministerio de Educación y Formación Profesional (2018) *Informe PISA 2018. Programa para la Evaluación Internacional de los Estudiantes*

Ministerio de Universidades, Gobierno de Espanya (2021-2022) *Datos y cifras del Sistema Universitario Español*

Muñoyerro, P. (2021) *La educación concertada en España: Origen y recorrido histórico.*

OECD. (2020). *OECD 60th anniversary*

Pérez, Ángel (1998). *La cultura escolar en la Sociedad neoliberal*

Pérez, Ani (18 de noviembre 2022). *Capital i educació. Crítica de les propostes reformista i utopista* (Discurs principal) Espai Xiroc, Espai Juvenil La casa groga, Barcelona).

Piqueras, A. (2002) *La mundialització i l'educació formal. Reinventar l'ensenyament. Els reptes de l'educació pública catalana en l'era de la globalització.*

Prati, M. (2000). *Anthony Giddens. La tercera vía. La renovación de la socialdemocracia.*

Reporter, G. S. (2017, 30 noviembre). *OECD and Pisa tests are damaging education worldwide - academics.* The Guardian.

Riádigos Mosquera, C. (2016). *Pensando la mercantilización de la educación desde una posición humanista*

Robles, J. M., & Córdoba-Hernández, A. M. (2018). Commodification and Digital Political Participation: *The “15-M Movement” and the Collectivization of the Internet*. *Revista de Comunicación*, 21(4), 992–1022

Rojo Robas, V., Elorza, A., & Bustillo, J. (2021). *Privatización de la educación en España, de la consolidación de los conciertos educativos a la NGP*.

Sandel, M. J. (2012). *What money can't buy: The moral limits of markets*. Farrar, Straus and Giroux.

Saura, G. (2017). *L'educació i la nova filantropia: el desembarcament de La Caixa, el Banco Santander o Telefónica a l'escola pública*. Debat extraordinari sobre l'educació pública catalana.

Smith, A. (1776) *La riqueza de las naciones*

Torres, R (2011) *Derecho a la educación es más que acceso de niños y niñas a la escuela*.

Trinidad, A., Fernández, F., Gentile, A. (2016). *Las reformas educativas en España desde la transición democrática*. Consejo de la juventud de España

Ulf P. Lundgren (2013) *PISA como instrumento político. La historia detrás de la creación del programa pisa*, Profesorado. Revista de Currículum y Formación del Profesorado, vol. 17, n.º 2

Verger i Planells, A. (2005) *Transformaciones globales y educación pública. El caso del Acuerdo General de Comercio de Servicios de la OMC*.

Villamor, P. (2008). *La libertad de elección en el sistema educativo: el caso de España*. *Encounters in Theory and History of Education*, 8

Zancajo, A., Verger, A., Fontdevila, C. (2021) *La concertada a debat*. Fundació Bofill.